

Вывучэнне гэтых асаблівасцей мае важнае значэнне не толькі для тэарэтычнай лінгвістыкі, але і для практыкі навучання мове, стварэння слоўнікаў і даведнікаў, распрацоўкі моўных тэхналогій (сінтэзу і распазнавання маўлення), а таксама для разумення сацыякультурных працэсаў у беларускім грамадстве. Фонастылістычны аналіз дазваляе ўбачыць жывую, пульсуючую беларускую мову ва ўсёй яе складанасці і прыгажосці.

УДК 81'27+316.775

СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ СПАРТЫЎНАГА ДЫСКУРСУ

Г. К. Чахоўскі

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4,
220030, г. Мінск, Беларусь, Chekhovskiygk@bsu.by*

У артыкуле даследуюцца структурна-семантычныя асаблівасці спартыўнага дыскурсу як сацыякультурнага феномена. Асноўная ўвага надаецца вызначэнню яго жанравай паліфаніі, характэрных камунікатыўных стратэгий і асаблівасцей моўнай рэалізацыі. Аналізуюцца ключавыя семантычныя палі і іх вербальнае ўвасабленне, у тым ліку праз спецыфічную тэрміналогію, метафору і стэрэатыпы; вывучаюцца аксіялагічныя катэгорыі. Даследаванне, заснаванае на метадах дыскурсу-аналізу, паспрыяе лепшаму разуменню механізмаў канстытуявання спартыўнай рэчаіснасці праз мову і яе ўздзеянне на грамадскую свядомасць.

Ключавыя словы: спартыўны дыкурс; жанр; архітэктоніка; глыбінная семантыка; метафарычная мадэль; семантычнае поле.

Спорт як камунікатыўны феномен

Спартыўны дыкурс сёння – гэта складаная семіятычная сістэма, якая функцыянуе на сумежжы лінгвістыкі, журналістыкі, філасофіі, псіхалогіі, сацыялогіі, культуралогіі і іншых сацыягуманітарных навук. Яго ўнікальнасць вызначаецца дынамічнасцю, высокай ступенню стандартызацыі і моцнай эмацыянальнай зараджанасцю. Спартыўны дыкурс вырашае некалькі камунікатыўных задач: інфармуе (аб выніках), аналізуе (стратэгію), захопляе (стварае эфект прысутнасці) і мабілізуе (фарміруе калектыўную ідэнтычнасць). У гэтым артыкуле прапануецца комплексны аналіз яго структуры і семантыкі на матэрыяле беларускіх (Pressball.by, Zviazda.by, БелТА) і замежных (ESPN, BBC Sport, The Guardian, L'Équipe) медыя з акцэнтам на ўзаемадзеянні моўных, сацыякультурных і ідэалагічных фактараў.

1. Жанравая стратыфікацыя як аснова архітэктонікі

1.1. Рэпартаж (навіны):

Сэнсавы заглавак → Лід (5W+H: *Who? What? Where? When? Why? How? // Xто? Што? Дзе? Калі? Чаму? Як?*) → Дэталізацыя падзей (часта па перыядах / таймах) → Статыстыка / рэакцыі → Кароткае заключэнне / перспектыва.

Беларусь, БелТА, футбол: *«Рэал» перамог «Баварыю» ў драматычным паўфінале Лігі чэмпіёнаў: дубль Вінісіюса і геройства Наваса ў абароне* [Загалавак]. *У Мадрыдзе на «Санцьяга Бернабэў» мадрыдскі «Рэал» у напружаным матчы перайграў мюнхенскую «Баварыю» з лікам 2:1...* [Лід]. *Першы тайм прайшоў у асцярожнай барацьбе... На 68-й хвіліне Вінісіюс адкрыў лік...* [Дэталі]. *Статыстыка: удары 12(7):10(4), валоданне мячом 48 %:52 %...* [Статыстыка]. *Гэтая перамога дазваляе «каралеўскаму» клубу разлічваць на шосты тытул за апошнія 10 гадоў* [Перспектыва].

Замежны канал BBC Sport, тэніс: *Alcaraz survives Sinner epic to reach French Open final* [Загалавак]. *Carlos Alcaraz held off an incredible fightback from Jannik Sinner to win a five-set thriller and reach his first French Open final...* [Лід]. *The Spaniard led by two sets... Sinner levelled in a fourth-set tie-break...* [Дэталі]. *Alcaraz broke at 4–4 in the decider...* [Ключавы момант]. *“It was one of the toughest matches I’ve played”, said Alcaraz* [Рэакцыя]. *He faces Alexander Zverev in Sunday’s final* [Перспектыва].

1.2. Аналітычны артыкул / прагноз:

Тэзіс (асноўная ідэя) → Аргументы (статыстыка, гістарычныя паралелі, тактычны разбор) → Контраргументы (магчымыя рызыкі) → Выснова / прагноз.

Беларусь, Pressball.by, хакей: *Ці здолее Зборная Беларусі стварыць сенсацыю супраць Швецыі?* [Тэзіс]. *Плюсы: 1) Моцная гульня ў меншасці (95 % у апошніх 3 гульнях)...* 2) *Эфектыўныя контратакі...* [Аргументы]. *Мінусы: 1) Праблемы з выкананнем большасці (15 % эфектыўнасці)...* 2) *Траўма ключавога абаронцы...* [Рызыкі]. *Выснова: Шанцы ёсць, але патрабуецца ідэальная гульня брамніка і абароны* [Прагноз].

Замежны канал, ESPN, баскетбол: *Why the Celtics are favorites for the title (but the Nuggets can spoil it)* [Тэзіс]. *Boston’s case: 1) League-best defense (107.8 rating)...* 2) *Depth: 7 players avg 10+ points...* [Аргументы]. *Denver’s counter: 1) Jokic’s dominance in clutch time...* 2) *Playoff experience...* [Контраргументы]. *Verdict: Celtics in 6, but a Jokic masterclass could swing it* [Прагноз].

1.3. Інтэрв’ю: дыялагічнасць і ацэнка

Уводзіны (кантэкст) → Пытанне – адказ (часта з каментарыямі журналіста) → Рэзюмэ.

Асаблівасці: 1) журналіст часта выкарыстоўвае дапаможныя пытанні (Сёння вы добра падрыхтаваліся, ці не так?), а спартсмены – стэрэатыпныя формулы (*мы напрацавалі над памылкамі, вялікі дзякуй заўзятарам*).

2. Сінтаксічныя і стылістычныя дамінанты

2.1. Дынамічны сінтаксіс:

Перавага кароткіх, няўскладненых канструкцый: *Падача! Кідок! Гол! Арэна ў шаленстве!* (Zviazda.by).

Эліпсіс: *Добры старт. Моцная сярэдзіна дыстанцыі. Фантастычны фініш* (Апісанне забегу; Zviazda.by).

Актыўныя дзеясловы руху і ўздзеяння: *зламаў (абарону), ірвануў, перайграў, стрэліў* (Pressball.by).

2.2. Спецыфічныя канструкцыі:

Дзеепрыслоўныя звароты, якія робяць тэкст больш кампактным: *Прайшоўшы праз усю пляцоўку, ён выканаў дакладны ўдар* (БелТА).

Умоўны лад для аналізу альтэрнатыў: *Калі б не памылка арбітра, вынік мог бы быць зусім іншым* (Zviazda.by).

Загадны лад у аналізе / каментарях: *Трэба больш смеласці ў атаках!* (Эксперт на BBC Sport).

2.3. Адмысловая роля загалоўкаў:

Агрэсія і эмацыянальнасць: *РАЗГРОМ! Дынама знішчыла БАТЭ ў дэрбі!!!* (Zviazda.by).

2.4. Рытарычныя прыёмы:

Антытэза: *Геній vs Стабільнасць: Надаль супраць Джокавіча ў фінале Ролан Гарос* (L'Équipe).

Гіпербала: *НЕБЕРАГОДНЫ ХАКЕЙ! Зборная Беларусі выбіла з чэмпіяната свету каманду № 2 эліты!* (Pressball.by).

Пытанне: *Ці здолее Сабаленка перамагчы сваіх дэманаў у фінале?* (Zviazda.by).

3. Паратэкставыя элементы

Візуальны рад: Фота (момант перамогі, постаць героя), відэа (паўтор ключавых момантаў), інфаграфіка (статыстыка, схемы атак).

Прыклад: Статыстычны блог ESPN з інфармацыяй аб працэнтных суадносінах валодання мячом, колькасць удараў, «цеплавая карта» спартсменаў.

Інтэрактыўнасць: Апытанні (*Хто можа быць названы MVP гульні?*), каментары чытачоў, далейшае развіццё дыскусіі.

4. Глыбінная семантыка: лексіка, метафорыка, ідэалогія

4.1. Спецыялізаваная лексіка:

- прафесійная тэрміналогія: спартыўная (*афсайд*, *буліт*, *кароткі крок*, *эйс* (легкая атлетыка), *power play* (хакей), *pick-and-roll* (баскетбол)); тактычная (*высокі прэсінг*, *зона 2–3*, *каманда на адбіцці*, *бежавы стыль*);

- жарганізмы і клішэ: ацэначныя (*бітва тытанаў*, *віртуоз-брамнік*, *гераічны пройгрыш*, *забіўны форвард*, *непахісны абаронца*), дзеяслоўныя (*вынесці*, *закідаць*, *размазаць*).

4.2. Семантычныя зрухі: *чытаць гульні* (аналізаваць), *разагравацца* (уваходзіць у рытм), *стварыць момант / магчымасць*.

5. Метафарычныя мадэлі як аснова карціны свету

5.1. Дамінаванне ваеннай метафары: *прынцыповы матч* = вайна.

Аб'ектызацыя: *спартсмены* = салдаты, *байцы*; *трэнер* = стратэг, *палкаводзец*; *гульня* = бітва, сутычка, баявыя дзеянні; *перамога* = разгром.

Легіянеры штурмуюць браму арміі Дортмунда (Zviazda.by).

Liverpool's midfield annihilated United's resistance in a ruthless second-half onslaught (The Guardian).

Беларускія біятланісты выстаялі ў цяжкім абстрэле на стойках (Zviazda.by).

5.2. Рэлігійная / міфалагічная метафара: *спорт* = рэлігія / міф, *спартсмены* = багі, куміры, месіі, героі; *стадыён* = храм, святыня; *перамога* = анафеоз, цуд; *паражэнне* = пакута, крыжовы шлях.

Месія з Мінска: Сабаленка ўваскрасіла веру беларусаў у тэніс! (Pressball.by).

The saintly Tom Brady performs another miracle for the Bucs (ESPN).

5.3. Тэатральная / кінаметафара: *спорт = спектакль / кіно, гульня = драма, трылер, камедыя; спартсмены = акцёры, зоркі; матч = сцэна, дзея, акт, развязка.*

Фінал Кубка Беларусі стаў сапраўднай трагедыяй з нечаканай развязкай для фаварыта (БелТА).

The Champions League final delivered Hollywood drama with a blockbuster ending (BBC Sport).

5.4. Метафара падарожжа / шляху: *кар’ера / сезон = шлях, пачатак = старт, адкрыццё; цяжкасці = бар’еры, навароты; мэта = фініш, вярышыня, прыстань.*

Доўгі і цяжкі шлях да алімпійскай ліцэнзіі скончыўся паспяхова (БелТА).

England’s journey to World Cup glory captured the heart of a nation (BBC Sport).

5.5. Тэхналагічная метафара: *матч = камп’ютарная гульня / праграма.*

Стратэгія трэнера спрацавала як добра адладжаны алгарытм (БелТА).

Quarterback needs to reset after failed read and find a new target (ESPN).

6. Семантычныя палі і іх ідэалагічная нагрузка

6.1. Агрэсія / канфлікт: *супрацьстаяць, зламаць, націск, атрымаць паражэнне, разграміць, адбіць атаку, разнесці, разбурыць браму.* Спартыўная сутычка натуралізуецца як канфлікт, дзе агрэсія з’яўляецца нормай.

6.2. Гераізм / подзвіг: *герой, подзвіг, ствараць цуды, легенда, непакісны, самаададача.* Культ індывідуальнага і калектыўнага гераізму, пераадолення.

6.3. Лічбавая ацэнка / рэйтынг: *перамога, паражэнне, нічыя, лік, ачкі, табліца, рэйтынг ФІФА.* Перавага выніку над працэсам; колькасць больш важная, чым якасць.

6.4. Нацыянальная / клубная ідэнтычнасць: *нашы, зборная, трыкалор, белакрылыя, супернік, праціўнік, верныя прыхільнікі.* Падтрымка калектыўнай ідэнтычнасці праз антаганізм «свой–чужы». У беларускім спартыўным дыскурсе акцэнтуюцца ўвага на кампаненце дзяржаўнага патрыятызму: *перамога беларускага спорту, слаўтасці айчыннага спорту на сусветным узроўні.*

6.5. Камерцыя / рынак: *брэнд, зорка, суперзорка, спонсар, кантракт, рынак пераходаў.* Камерцыялізацыя спорту, пераўтварэнне спартсмена ў тавар.

Пры параўнанні беларускага і замежнага спартыўнага дыскурсу выяўляюцца наступныя асаблівасці (гл. табліцу):

Параўнальны аналіз: беларускі vs замежны спартыўны дыкурс

Прыметы дыскурсу	Беларускі спартыўны дыкурс	Замежны спартыўны дыкурс
Семантыка агрэсіі: інтэнсіўнасць і адценні	Прамы, лагічны (<i>разбіць, зламаць, вынесці, захапіць</i>). Наяўнасць эмацыянальных пікаў (<i>вар’яцтва! ШОК! НЕВЕРАГОДНА!</i>). Акцэнт на калектыўнае супраціўленне (<i>вытрымалі націск, зборная змагалася да канца</i>).	Метафарычны, стратэгічны (<i>neutralize the threat, execute the gameplan, ruthless efficiency</i>). Іранічны / крытычны падтэкст (<i>a defensive horror show, comedy of errors</i> – The Guardian). Акцэнт на індывідуальную бітву (<i>Salah vs Van Dijk: the duel that decided the match</i> – BBC).

Прыметы дыскурсу	Беларускі спартыўны дыкурс	Замежны спартыўны дыкурс
Нацыянальны наратыў: герой і калектыў	Моцны патэрн ‘маленькі герой супраць гіганта’ (<i>Беларусы здзівілі хакейны свет, перайграўшы шведскага гегемона</i> – БелТА). Частыя адсылкі да дзяржаўнай падтрымкі (<i>спорт – прыярытэт дзяржаўнай палітыкі, перамога нашай сістэмы падрыхтоўкі</i> – Zviazda.by). Аб’яднальныя формулы (<i>уся краіна сачыла, перамога беларускага спорту</i>).	Больш індывідуалізаваны наратыў (<i>LeBron's legacy game; Mbappé's night of destiny</i>). Рэгіянальны / клубны патрыятызм больш важны, чым нацыянальны (<i>The Kop roared, Madridismo at its best</i>). Крытычная ацэнка дзеянняў федэрацый / клубаў (<i>FA's failure to develop youth, PSG's project in crisis</i>).
Жанравая спецыфіка	Аналітычныя матэрыялы часта маюць меншы аб’ём, больш апісальныя, з акцэнтам на фактаграфію і агульную ацэнку (<i>Мала памылак, добрая гульня ў абароне</i> – Pressball.by).	Глыбокі тактычны аналіз з выкарыстаннем даных, візуалізацыі, экспертных меркаванняў (<i>Deconstructing Guardiola's false-nine gamble: xG map & positional analysis show tactical shift</i> – The Athletic).
Новыя тэндэнцыі: сацыяльныя сеткі і глабалізацыя	Мікрадыкурс у сацсетках (Twitter / X, Instagram): Кароткія, агрэсіўныя пасты з эмацыйнымі эмодзі, хэштэгамі (#БеларусьХакей, #UCLfinal). Семантыка гіпербалізацыі (“GOAT!!!”, “DISASTERCLASS!!!”). Структура: заахвочванне да лайкаў/рэпостаў.	
Глабалізацыя vs лакалізацыя	Глабалізацыя: Стандартызацыя тэрміналогіі (“xG” – expected goals), універсальныя метафары (ваенная), глабальныя брэндзі (UEFA, FIFA). Лакалізацыя: Захаванне нацыянальных стэрэатыпаў (<i>беларускі характар, італьянскае катэнача</i>), мясцовай лексікі (<i>цалёўка ў беларускім футболе</i>). Гібрыдызацыя жанраў: сціранне мяжы паміж прафесійным аналізам і блогерскім стрымам, дзе семантыка становіцца больш неафіцыйнай і суб’ектыўнай.	

Такім чынам, спартыўны дыкурс – гэта ўпарадкаваная сістэма з жорсткай структурнай дысцыплінай, дэтэрмінаванай функцыянальнымі жанрамі (рэпартаж, аналіз, інтэрв’ю), і багатай семантыкай, якая грунтуецца на спецыяльнай лексіцы, інтэнсіўнай метафарызацыі (ваеннай, рэлігійнай, тэатральнай) і актыўных семантычных палях (агрэсія, гераізм, ідэнтычнасць).

Пералічым асноўныя асаблівасці спартыўнага дыскурсу.

1. Дынамічная архітэктоніка: жорсткія жанравыя схемы, агрэсіўныя загалоўкі, кароткі дынамічны сінтаксіс, апоры на візуальныя рады.

2. Метафарычная дамінанта: ваенная метафара фарміруе асноўную карціну свету, а рэлігійная, тэатральная і іншыя мадэлі дадаюць глыбіню і эмацыянальнасць.

3. Ідэалагічная нагрузка. Дыскурс замацоўвае каштоўнасці перамогі, спаборніцтва, фізічнай сілы, калектывізму (у Беларусі з акцэнтам на дзяржаўную падтрымку) і камерцыялізацыі. Ён узмацняе нацыянальную і клубную ідэнтычнасць праз антаганізм «свой–чужы».

4. Глобальна-лакальны характар. Параўнальны аналіз беларускага і замежнага спартыўных дыскурсаў дэманструе шмат рысаў падабенства (структура, ключавыя метафары, семантычныя палі), што сведчыць аб глабалізацыі спартыўнай камунікацыі. Асноўныя адрозненні тлумачацца нацыянальным кантэкстам.

5. Эвалюцыя. Уплыў сацыяльных сетак прыводзіць да з'яўлення мікрадыскурсу з гіпербалізаванай семантыкай і гібрыдызацыі жанраў.

Спартыўны дыскурс – не проста адлюстраванне падзей, а магутны інструмент канструявання сацыяльнай рэчаіснасці, які фарміруе ўяўленні мільёнаў людзей пра герояў, каштоўнасці і нацыянальную годнасць. Яго вывучэнне застаецца актуальным для разумення механізмаў сучаснай масавай камунікацыі і культурных кодаў грамадства. Перспектыўнымі напрамкамі, на нашу думку, могуць быць аналіз уплыву штучнага інтэлекту на генерацыю спартыўных тэкстаў і даследаванне спецыфікі дыскурсу ў розных відах спорту.

УДК 811.161.3

ПРАБЛЕМА ІДЭНТЫФІКАЦЫІ ПОЎНАГАЛОСНЫХ І НЯПОЎНАГАЛОСНЫХ ЛЕКСЕМ У СТАРАБЕЛАРУСКАЙ І СТАРАРУСКАЙ МОВАХ: ЭТЫМАЛАГІЧНЫ І ФАРМАЛЬНЫ АСПЕКТЫ

Чжан Хайфэн

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4,
220030, г. Мінск, Беларусь, 985623430@qq.com*

У артыкуле абмяркоўваюцца галоўным чынам некаторыя аманімічныя выпадкі, якія ўскладняюць ідэнтыфікацыю поўнагалосных і няпоўнагалосных лексем у старабеларускай і старарускай мовах. Аманімічныя выпадкі дзяляцца на два тыпы: этымалагічна нерэлеванты і рэлеванты. Першы тып абумоўлены фармальным супадзеннем слоў праз фанетычныя прычыны. Другі – праблематычнасцю рэканструкцыі праславянскай формы слова і змешваннем роднасных прыставак.

Ключавыя словы: поўнагалоссе / няпоўнагалоссе; аманімія; паланізм; царкоўнаславянскізм; старабеларуская мова; стараруская мова.